
***Місце та роль
народного мистецтва
у культурному просторі
XXI століття: осередки,
майстри, художні ідеї***

УДК 738.3/.8(477.86-21)-057.2

Галина ІВАШКІВ

**КЕРАМІКА ДВОХ ПОКОЛІНЬ
РОДИНИ ЧОРНИХ:
ТРАДИЦІЇ І НОВАТОРСТВО**

Проаналізовані художні особливості керамічних виробів двох поколінь гончарів із Косова — Ореста, Марії та Миколи Чорних. Їхній доробок — це традиційні (кахлі, облицювальні плитки, дзбанки, глечики, макітри, миски, тарілки, вази) та інноваційні (світильник-торшер, наземний свічник, столи, умивальник) предмети. Розглянуто найбільш виразні риси технік оздоблення, колористики, типології, мотивів та сюжетів розпису.

Ключові слова: гончар, кераміка, традиція, новаторство, типологія, художні особливості

© Г. ІВАШКІВ, 2018

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (140), 2018

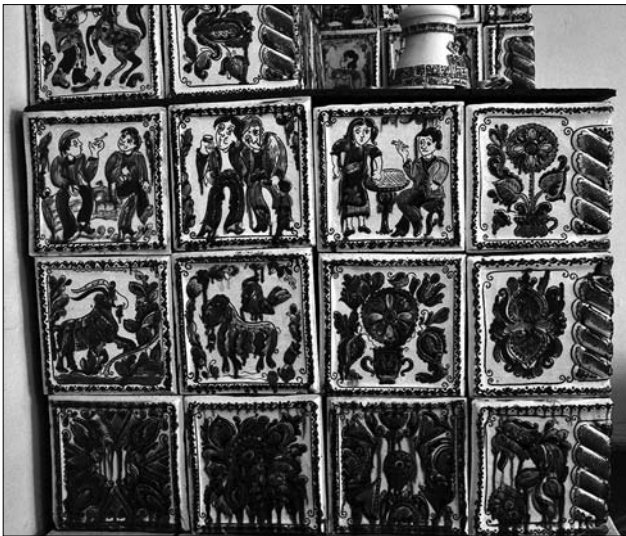
Косівська кераміка XXI століття. Яка вона? Певне уявлення про неї може дати творчість косівчан — учасників численних виставок. Назвемо передусім Христину Балагурак (Урбанську), Оксану Бейсюк, Богдана Бурмича, Василя і Петра Гривінських, Марію Гринюк, Валентину Джуранюк (Проданець), Ірину Заячук-Серьогіну, Іванну Козак-Ділету, Марію Корнелюк-Гривінську, Тетяну Петрів, Василя Стрипка, Михайла Сусака, Лідію і Миколу Ткачів, Ігоря, Христину і Терезу Троців, Галину і Михайла Трушиків, Василя Швеця, Уляну Шкром'юк, Людмилу і Романа Якібчуків. Своє місце у когорті сучасних косівських майстрів посідає гончарська родина двох поколінь Чорних — Орест і Марія та їхній син Микола.

Різноманіття форм та декоративного оздоблення своєї кераміки Чорні сповна представили у червні 2017 р. на виставці в Музеї етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України. Символічно, що це відбулося в час 140-х роковин організації Крайової Рільничої і Промислової виставки у Львові. Саме тоді, 1877 р., сюди вперше привезли свої глиняні вироби майстри з Косова Олекса Бахматюк та Михайло Баранюк, яких нагородили «медалями заслуги». Окрім того, Бахматюк отримав ще і п'ять дукатів золотом [18, с. 1]. Відтоді, а особливо після Етнографічної виставки в Коломиї (1880 р.) [17, с. 10], О. Бахматюк став дуже знаменитим, а його вироби здобули «голосну славу по всій Галичині і поза її межами» [16, с. 478]. Про нього почали писати в газетах і навіть шкільних підручниках. Іл. 1.

Відомо, що Олекса Бахматюк про ази гончарного мистецтва нікому не хотів розповідати, а тому в некролозі за гончарем писали, що він «забрав з собою до гробу таємницю своєї чудної поливи і не на-

Іл. 1. Виставка Ореста, Марії та Миколи Чорних (фрагмент). МЕХІП. Червень 2017 р., м. Львів

Іл. 2. О. Чорний. Кахляна піч (фрагмент). 2016 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 3. О. Чорний. Тарілка «Колядники». 2017 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 4. О. Чорний. Тарілка «Великдень». 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

учив свої штуки нікого», а коли про це його просили, то повторював: «Бог мені тоє дав» [6, с. 4]. Знаменно, що для родини Чорних еталоном гончарства є спадщина Бахматюка та його славного вчителя Івана Баранюка. Звісно, тут ідеться не про наслідування, а творчу інтерпретацію форм, орнаментів та сюжетів, а також переосмислення досі невідомих мотивів на виробх цих майстрів, зокрема з приватної збірки родини Павлюків [14].

Бачимо, що, як колись, так і тепер гончарством займаються не лише окремі майстри, а й цілі династії. Хтось із родини працював за кругом та стежив за горном під час випалу, хтось розмальовував вироби та їх реалізовував. У сім'ї Чорних гончарюють батько й син, вони разом з матір'ю розмальовують кераміку. Із технік оздоблення перевагу надають ритмуванню та ріжкуванню, хоча й трапляються предмети, прикрашені ажуром і рельєфом. Кольорова гама виробів Чорних традиційна для цього регіону — зелений, жовтий та брунатний кольори, інколи із вкрапленнями синього. В основі білого ангобу (побілу) є часов'ярська глина, одна з найкращих вогнетривких і пластичних глин (назва походить від міста Часів-Яр, що в Донецькій області). Брунатний колір дає «червінь» — місцева назва ангобу, який копають на Хоминському перевалі, що поблизу Косова. Яскраві кольорові фарби є результатом окислення в печі заліза й міді, які потім розчиняють невеликою кількістю поливи. До складу поливи у відповідних пропорціях додають кварцевий пісок і свинцевий сурик. Особливим засобом декоративної виразності косівської кераміки вважаються патьоки зеленої поливи, по-іншому «керамічні сльози» (Микола Чорний їх називає «сльозами печі»). Майстри Чорні доклали значних зусиль, щоб одержати відповідну кольорову гаму — для доброго результату має бути відповідний склад поливи і температура випалу. Не все зразу вдавалося, тому декілька десятків виробів (за словами Чорних, «не один віз») віднесли до бракованих (вони знадобилися для декорації приватної садиби та укладання горна).

Залежно від складу глини і температури випалу кераміка Чорних поділяється на теракоти і майоліку. Серед теракотових виробів приваблює столовий набір (дзбан, макітра, шість горнят з тарілочками), декорований ритованими кривульками або мотивами гілок з рельєфними розетками.

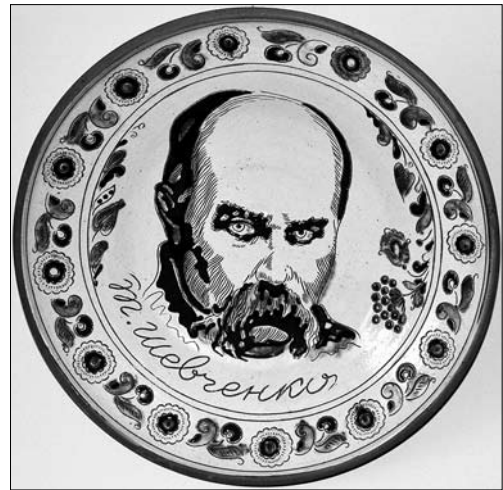
Основний акцент у творчості Чорних спрямовано на виготовлення майоліки з її основними родами: предмети для інтер'єру, посуд, культові та обрядові предмети. Переважну більшість складають вироби першої групи, до якої входять нерухомі предмети, пов'язані з конструкцією стіни, зокрема кахлі, облицювальні плитки, а також настінні тарілки, декоративні панно, пласти різної форми, столи, умивальник, світильник-торшер тощо.

За конструктивними особливостями виділяємо виповнювальні (лицьові та кутові), карнизні й пояскові кахлі, у декорі яких поєднано різні техніки оздоблення, зокрема ритунання, рельєф, розпис червінню та зеленою й жовтою керамічними фарбами. В основі прикрашення рослинні мотиви (гілки, букети, «вазони»), жанрові сценки (жінка за прасуванням, жінка розкачує тісто, баба з козою, два чоловіки, сценки із закоханими, «в корчмі» та інші). Іл. 2.

Різноманітністю образів та сюжетів позначені площини плиток для облицювання стін: вони квадратної форми меншого й більшого розмірів. У декорі поєднано рослинні мотиви (гілки, «вазон»), зображення птахів і тварин (кінь), фігурні композиції (вершник, скрипаль серед природи, дівчина з півнем, баба з козою, жінка підстригає чоловіка, жінка з коромислом та двома відрами, рибалка тощо).

Із предметів інтер'єру варто виокремити велику групу настінних керамічних тарілок, що також характеризуються мотивними варіаціями. Це розкішні звивисті гілки з багатопелюстковою розеткою («бахмінщиною»), тюльпанами та пуп'янками, зображення птахів і тварин (наприклад, однієї чи двох пав, цапа з гілкою в мордочці, двох цапів обабіч «вазона», оленя на пагорбі поміж гілками). Значимо, що береги виробів оздоблено впізнаваними баранюківськими («підкови», круги, «стовпці») чи бахматюківськими (видовженими розетками) мотивами, а також тюльпанами, «сердечками», закрутами, дугами, трикутниками, заповненими «ільчастим письмом».

Велику групу складають тарілки з сюжетними композиціями, зокрема релігійної та побутової тематики. У декорі тарілки О. Чорного з зображенням Юрія-Змієборця бачимо традиційне для іконопису чи гравюри змалювання образу — в лицарському обладунку, на коні, з довгим списом, встромленим у

Іл. 5. О. Чорний. Тарілка «Т.Г.Шевченко». 1996 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

змія. Святість сценки підкреслено мотивами хрестів у медальйонах, укладених разом з гілками обабіч коня. Різдвяну тематику, втілену в образах трьох колядників з «зіркою» в центрі тарілки, доповнено засніженим дахом хатки, кучугурами снігу, зображенням церковної споруди та мотивами «ялинок» (О. Чорний, 2017). Іл. 3.

В основі композиції тарілки «Великдень» (О. Чорний, 2013) показ молоді сім'ї на фоні храму. Підкреслена урочистість, виражена у гарному гуцульському одязі, є виявом святкового настрою. Наявність кошика в руках жінки дає підстави стверджувати, що відтворено святкування цього найбільшого із християнських свят. Вагомим акцентом у декоруванні берегів миски, окрім рослинних композицій, є мотиви хреста і писанки. Іл. 4.

Патріотичні мотиви бачимо в сюжеті тарілки «Там, під львівським замком» (2014). Розпис складається з трьох площин: стилізований дуб з гілками та листками, воїн, що лежить, та шабля, а єдиним елементом композиції є ритований напис з тексту пісні.

Шевченківська тематика у гончарстві може бути представлена по-різному: постать самого Кобзаря, виокремлення дат з його біографії через позначення відповідних років, напис його прізвища чи поетичних рядків у контексті певного сюжету, а також змалюванням героїв його творів [11]. О. Чорний обрав декілька шляхів подачі цієї теми. Один із них — погрудне зображення славетного Кобзаря (тарілка «Тарас Шевченко», 1996 р.), що відповідає його фотографії 1858 року. Український дух підкреслено ки-

Іл. 6. О. Чорний. Тарілка «О. Бахматюк». 2010 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 7. О. Чорний. Пласт «Захисти і збережи». 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

тицями калини та розетками, що нагадують соняшники. Лейтмотивом декору іншої тарілки (2013) є крилатий вислів з поеми «Кавказ» — «Борітеся — поборете». Динамічний образ козака з шаблею на коні посилює експресивне змалювання підігнутих передніх ніг коня та хвоста у формі кривульки, а також нахилених пуп'янків та листків. Іл. 5.

Для О. Чорного прообразом мальованого погрудного портрета О. Бахматюка, мабуть, було його графічне зображення, яке виконав художник та дирек-

тор Коломийської гончарної школи Валер'ян Крицінський (2010). У декорі тарілки традиційна тріада кольорів, ритоване позначення прізвища та наявність «вінка» з багатопелюстковими розетками, що виконує роль своєрідної рамки¹. Іл. 6.

Сюжетну композицію однієї з тарілок складає український народний чоловічий танець «Аркан» — у гуцулів він був своєрідним посвяченням 20-річних юнаків у легені. Основу сюжету тарілки складають постаті чотирьох чоловіків з ритмічним чергуванням рухів рук та ніг; їхній одяг нагадує бахматюківських героїв: капелюхи, кептарі та штани з одним зубчастим краєм. Красу карпатського краю підкреслено мотивами «ялин», по-чудернацькому вигнутих на берегах тарілки.

О. Чорний представив свою версію поширеного в минулому сюжету «в корчмі», який складають скрипаль чи ведмідь з контрабасом, а доповнюючими елементами є стіл із пляшкою й чаркою та вікно вгорі.

У композиціях керамічних виробів другої половини ХХ — початку ХХІ ст. особливо поширеними є образи з українських народних пісень і казок. Так, вдалою ілюстрацією до пісні «Ой під вишнею, під черешнею» є сюжет тарілки з зображенням молодої жінки і старого діда з паличкою (2013). Влучну характеристику образів яскраво доповнює змалювання дерева з ягодами. Патріотична й любовна тема розкрита в сюжеті «Їхав козак на війноньку» (2012). Розповідна манера застосована і в оздобленні тарілки «Ой там на товчку, на базарі» — тут динамічні постаті двох жінок протиставлено покірному чоловікові (2013). Зображення бандуриста біля коня (2012) — цікава версія образу козака Мамає біля старої хати. Рисами мужнього воїна наділено вершника з шаблею, що наближається до міста. Відзначимо лаконізм оздоблення берегів предметів — лише лінійні окреслення. Натомість тему кохання молодих хлопця та дівчини Миколі Чорному допомагають розкрити звивисті гілочки обабіч них (2014).

У декорі пластів, як і тарілок, відтворено кілька тем релігійного та побутового характеру. Так, в одному з них («Захисти і збережи»; 2013) виведено величний образ Ісуса Христа, до якого автор звер-

¹ Цю тарілку Орест Чорний подарував до фондів МЕХП (МЕ СК-1272. КВ 21810).

тається із проханням і далі опікуватися Україною задля збереження її цілісності і незалежності. Символічно, що виріб створено напередодні Майдану чи Революції Гідності. Ширшу палітру застосовано в розписі керамічної частини, яка вдало гармоніює з невисоким рельєфом. Показ села з церквою, будинками, ставком і рибами підкреслено розповідною манерою зображення і є своєрідним уособленням нашої держави. Композиційна схема поєднує округлу форму угорі та прямокутну внизу. Рамка вдало прикрашена мотивами «підков», закрутів та «ільчасто-го письма». Іл. 7.

Пласт «Ангел-Охоронець» (2013), що має квадратну форму, асоціюється з керамічною іконою у подвійному обрамленні, характерному для кахель XV—XVI століть [9, с. 52—56]. У центрі — поясний образ ангела з навхрест складеними руками, великими крилами та німбом, що символізує ангела-охоронителя кожної людини, який захищає її у різних життєвих ситуаціях. Зазначмо, що тема ангельського чину у кераміці була дуже поширена не лише в Україні, а й інших країнах (Польща, Словаччина, Чехія тощо) [7]. Іл. 8.

В основі композиції пласту «Княгиня Ольга» (2013) профільне зображення святої з німбом, у княжому одязі з елементами вишивки та хрестом у правій руці; невеликими кроками вона наближається до церковної споруди. Це оригінальний прийом у подачі образу княгині Ольги, яка після відвідин в 957 р. Константинополя, однією з перших в Давній Русі прийняла християнство. Підкреслена величність цієї постаті дещо порушує масштабну проєкцію храму. В кутах пласту бачимо невеликі мальтійські хрести. Важливу роль у прикрашенні виробу відведено досить високій рамі, оздобленій рядами кіл та розкішними рослинними мотивами зеленого, жовтого та брунатного кольорів із вкрапленням синього. Іл. 9.

Засобами декоративного вирішення пласту «Вітер» (О. Чорний, 1995), в якому застосовано різні рівні рельєфу та пластичні варіації у передачі образу чоловіка і стихії, є відтінки поливи й яскраві плями у змалюванні обличчя та рук. У композиційній схемі певну функцію виконують і площини з кольорових шнурків. Аналогічний прийом використано у деяких декоративних панно, наприклад, поєднання плиток і тарілок, плиток і медальйонів

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (140), 2018

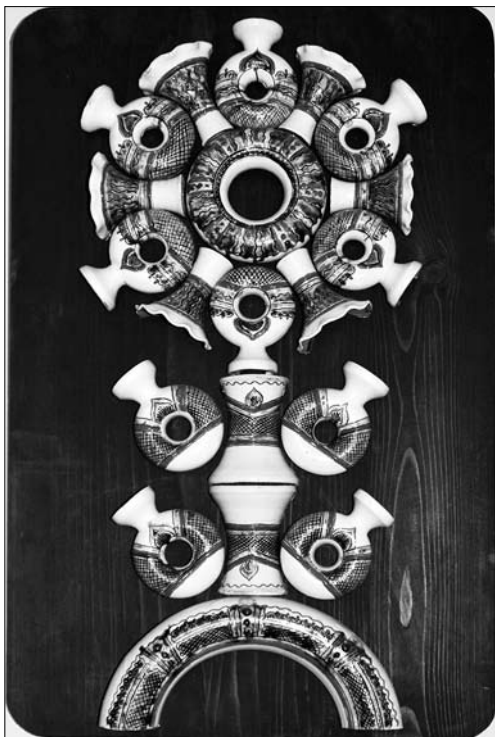
Іл. 8. О. Чорний. Пласт «Ангел-Охоронець». 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 9. О. Чорний. Пласт «Княгиня Ольга». 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

(О. Чорний), та пластів «Кульбаба», «Рибак» тощо (М. Чорний, 2014). Іл. 10.

У доробку двох поколінь Чорних є також численні вазы, які можна по-різному розташовувати в інтер'єрі приміщення — на столі або підлозі. Ці предмети здебільшого традиційної форми — довга шийка й округлі плічка, які плавно переходять у циліндричний або звужений донизу корпус. Геометрич-

Іл. 10. М. Чорний. Панно «Кульбаба». 2014 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 11. О. Чорний. Ваза. 2010 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

но-рослинний орнамент у декількох горизонтальних зонах автори подекуди доповнюють зображенням одного або кількох птахів, які сидять на гілці чи подані в лету. Із сюжетних композицій назвемо зображення вершника з пістолем, а також сценки: «панський виїзд», «жандарм і єврей», «на базарі» — тут бачимо образи гончаря та жінки з куркою. Подаючи два сюжети — образи двох гуцулів, які на возі везуть свиню, та фрагмент ринкової торгівлі (розділення свинячої туші з зображенням продавця, покупця і собаки), Орест і Микола Чорні тим самим акцентують на тому, що змальовано звичайну побутову ситуацію. Кожен образ композиції наділено специфічними характеристиками. Іл. 11.

Тривога за країну, її територіальну цілісність у час нинішньої війни простежуються в декорі вази з двома вухами («Єдина Україна»; О. Чорний, 2014): з одного боку зображено рельєфне дерево, на якому сидить птах миру, й ритовані позначення міст на умовній карті нашої держави, з іншого — мотив гілки. Мабуть, своєрідним експериментом для М. Чорного була ваза з розписом та ажурними вирізами на шийці й корпусі з темно-брунатним тлом. Подібні міркування стосуються ваз з рельєфними прикрасами (О. Чорний, 1990) чи шийками-закрутами (М. Чорний, 2014).

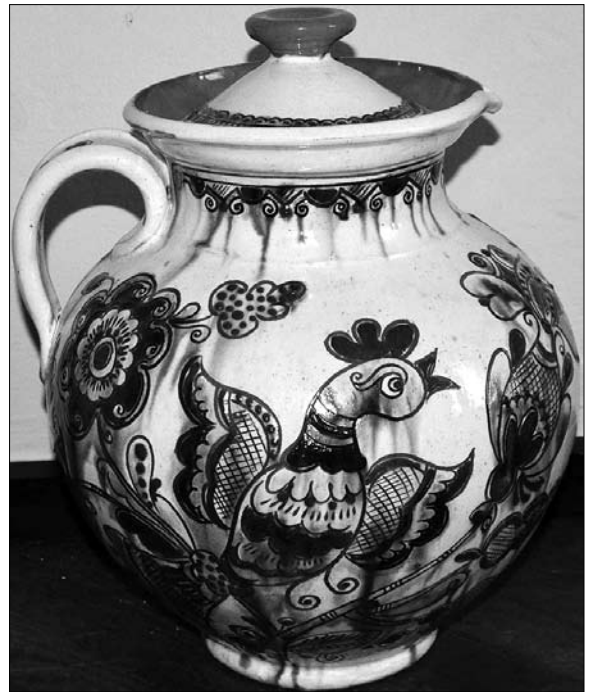
Творчість майстрів Чорних позначена й новаторськими пошуками форм та засобів оздоблення. Так, оригінальним є світильник (торшер; h — 138 см) із довгим керамічним корпусом та кількома потовщеннями різної форми. Рідкісною типологічною групою у кераміці є столи, які своєю формою, особливо ніжками з меншим або більшим потовщенням, імітують дерев'яні. Край стола округлої форми (h — 49, d — 46 см) декоровано «вінком» з розет, дзвінків і листків. У композиційній схемі овального стола (h — 75, d — 106 x 167 см), окрім «вінка», мотиви гілок та поділ на сегменти різної форми. Іл. 12.

Оригінальними мистецькими знахідками відзначається ще один предмет інтер'єру — умивальник у формі глибокої миски, прикрашеної з обох боків розписом та затіками зеленої поливи. Обабіч умивальника фрагмент «стіни», викладеної малими облицювальними плитками (М. Чорний, 2017). Іл. 13.

У творчості Чорних важливу групу складає традиційний посуд закритого (горщики, дзбанки, горнята, двійнята, сільнички) і відкритого (тарілки,

Іл. 12. О. Чорний. Стіл, світильник (торшер). 2014 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 14. О. Чорний. Дзбан. 2016 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 13. М. Чорний. Умивальник. 2017 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 15. М. Чорний. Кавовий набір. 2015 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

полумиски, миски, макітри) типів. Можна назвати й цілі столові набори, набори для молока, чаю, узвару чи кави. У декорі таких виробів переважає традиційне біле тло та розпис зеленого, жовтого і брунатного кольорів із вкрапленням синього. Водночас представник молодшого покоління Чорних у виконанні кавового набору цікаво експериментує, поєднуючи вказані нами елементи у розписі з брунатними плямами або «мармуруванням». Незвичною є й компактно укладена форма набору, яка дещо нагадує бойову машину — танк (2015). Такі варіації форми і забарвлення в автора спри-

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (140), 2018

чинено воєнними подіями, що відбуваються на сході нашої країни.

Оригінальний перснеподібний посуд — типологічна група кераміки, включає два основні види, зокрема калач і плесканку з двома або чотирма вухами та чотирма ніжками. Ці предмети призначені для зберігання, а також подачі на святковий стіл міцних напоїв (горілки, вина, настоянки тощо). Малі й більші плесканки у виконанні О. Чорного декоровано мальованими рослинними мотивами («вазон») та парно-симетричним зображенням птахів обабіч «дерева життя» на білому тлі. Деякі

Іл. 16. О. Чорний. Плесканка. 2000 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 18. О. Чорний, М. Чорна. Ікона «Богородиця-Семистрільна», рама. 2014 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 17. М. Чорний. Калач. 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

плесканки цього автора дещо масивніші; вони з двома вухами, мають округлу підставку, світло-брунатне тло та центричні композиції білого, зеленого й жовтого кольорів. М. Чорний натомість є автором калачів, у декорі яких, окрім ритування і ріжкування, бачимо застосування техніки рельєфу — голова барана на хребті калача й стилізова-

Іл. 19. М. Чорний. Свічник-трійця, двосвічник. 2014 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

на «шерсть» всередині. Окрім того, в основі композицій цих виробів ще й ритовані зображення тварин². Іл. 14—17.

Із культових та обрядових предметів назовемо ікони, свічники, писанки, а також групу предметів для

² Цей калач Микола Чорний подарував до фондів МЕХП (МЕ СК-1274. КВ 21812).

святкування Різдва чи Великодня. Керамічні ікони є великою рідкістю не лише в Україні, а й світі. Згадаймо дві прямокутні ікони Матвія Ковальського 1811 р. — з зображенням Богородиці з Дитям та святого Миколая — їх у с. Буковець Івано-Франківської обл. виявив Володимир Шухевич. Кілька малих овальних ікон зафіксовано в 1930-х рр. в Пістині [8, с. 388]. Більше таких виробів почало з'являтися з початку 1990-х рр., після проголошення незалежності України.

У творчості Чорних бачимо специфічне виконання ікони — це керамічна рама (О. Чорний) і вишите зображення Богородиці з сімома стрілами (М. Чорна). Звісно, такий вид мистецтва має право на існування, проте, на мою думку, більшої виразності і цілісності майстри досягли б тоді, коли кольорова гама рами та вишивки була б гармонійною. Тріада кольорів не лише підкреслила б зв'язок із традиційною місцевою майолікою, а й створила б певне середовище. Іл. 18.

У доробку Чорних є й декілька свічників. Як відомо, за функціональним призначенням свічники поділяють на побутові чи хатні (на них встромляли свічки для освітлення приміщень; засвічували під час релігійних свят, наприклад, Святої вечери тощо), церковні (як світильники та ритуальні предмети — на недільних та святкових Богослужіннях, різних церемоніях, які проводилися у храмах — шлюб, хрещення, похорон тощо) та обрядові (до них належать свічники-трійці, які використовували під час святкування Водохреща на Гуцульщині та Покутті). Переносні свічники у церквах є, як правило, трьох типів: наземні (на підлогу), нап্রেстьольні і процесійні. Перші із названих предметів за конструктивними особливостями можна поділити на дві групи: одинарні (односвічники; прикладом можуть бути свічники промислового виробництва, зокрема з фабрик Андрія Міклашевського у Волокитині (тепер Сумської області) та Івана Левинського у Львові, а також вироби народних майстрів, у тому числі димлений з Войнилова Івано-Франківської обл., чи вкриті брунатною поливою з Галича Івано-Франківської обл.) і ставники. В одинарні вставляється лише одна свічка (її діаметр може бути від 3,5 до 10,5, а то й більше сантиметрів; у просторі храму знаходилися біля бічних дверей іконостасу або у навах).

Іл. 20. О. Чорний. Свічник-трійця. 1998 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 21. М. Чорний. Свічники «Родина». 2015 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Інший тип наземних керамічних свічників — ставники або поставці (на думку М. Станкевича, назва, ймовірно, походить від слів — «поставити» або «пожертвувати» свічку) [15, с. 301] — для багатьох «жертвоних» свічок у храмах. Ці свічники зазвичай виготовляли з металу та дерева, рідше з глини. Перші дерев'яні ставники з'явилися десь у XVI ст. [15, с. 301], а одним зі збережених зразків того часу є свічник у вигляді лева зі Старої Солі Львівської обл., в якому «відчутні певні запозичення з ренесансної скульптури» [13, с. 44].

Семисвічник, який своєю формою, на думку О. Прусевича, подібний до чортополоха, на почат-

Іл. 22. О. Чорний. Свічник-ставник. 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

ку ХХ ст. виготовив гончар із Василівки (Вінниччина) [1]. Вважається, що зеленополив'яний свічник 1919 р. (h — понад 40 см) Гаврила Гайдуса з Ревівки (Кіровоградщина) міг мати подвійне функціональне призначення — церковне (так припускала мистецтвознавець Леся Данченко) [4, с. 113] або «родинне» (стверджував син майстра Пантелеймон;

свічник запалювали тоді, коли збиралася на свята вся сім'я) [5, с. 51].

В основі декору шестисвічника кінця ХІХ — початку ХХ ст. з Пістиня (h — 24,5, d — 17 см) лінії в зелено-синіх і жовтогарячих барвах [2]. Декоративність виробу посилюють характерні для майоліки з цього гончарного осередку хаотично розкидані патйоки зеленої й синьої полив, які увиразнюються на білому тлі. Цікавим є й зеленополив'яний ставник кінця ХІХ — початку ХХ ст. із Чернігівщини — у центрі широкий стрижень на велику свічку, довкола лійки на малі «жертвні» свічки (21 шт.) [3].

Традиційну форму свічника-трійці бачимо у виконанні Миколи Чорного — корпус у формі підкови з округлими ребрами та основою. Водночас звертаємо увагу на центральну частину — тут верх із лійкою вирізняється не лише більшим розміром, а й тим, що є рухомим. В основі декору трійці геометричні й рослинні мотиви, а також мотиви хреста й «Всевидячого Ока». Оригінальний художній прийом застосовано в оздобленні трійці, що має форму калача з округлою основою; всередині нього пластичне зображення коня в русі (О. Чорний, 1998). Згадаймо, що свічники-трійці, в основі яких плесканка, виробляв гончар із Пістині Петро Кошак. Іл. 19–20.

Творчий задум у створенні свічників «Родина» (6 пр.; М. Чорний, 2015) полягав у показі різних предметів на одну або три свічки, що мають форму каганця, підкови або калача, з одним або двома вухами, рівними або опуклими підставками. Водночас цей набір певним чином символізує українську родину, зокрема зображення батька, матері та їхніх дітей. Деякі з виробів доповнено пластичними фігурами у вигляді «сердечка» або дзвінка. Іл. 21.

Конструктивними частинами свічника-ставника (h — 130 м) О. Чорного є основа, ніжка-стояк і верхня частина з двома рядами маленьких лійок на свічки (20 шт.). Особливості форми свічника частково впливали й на його декор: ряди «підків» та кіл із мотивом «ільчастого письма», композицій з гілок, мотив хреста латинського типу, обрамлений овалом. Іл. 22, 22а.

До обрядового посуду належать цілі набори для святкування Різдва: свічник, дзбан для узвару, горщик для готування страв, макітра для тертя маку і

подачі кути на стіл, миски, горнята тощо. Про те, що йдеться саме про різдвяні свята, свідчить ритований напис на макітрі: «Христос Рождається». Іл. 23.

Окремі керамічні предмети Чорних, наприклад, кошик та писанки, стосуються й великодніх свят. Відомо, що автором майолікових кошиків для пасок був О. Бахматюк — ці вироби циліндричної форми і декоровані рослинно-геометричним орнаментом (зберігаються в музеях Львова і Ланцута) [10, с. 25, 332—333]. Свій варіант кошика подав О. Чорний: вгорі овал і ручка, донизу предмет дещо звужений, прикрашений мотивами крапок, ліній, кривульок, гілок із тонкими заливами зеленої і жовтої полив, що посилюють декоративне звучання.

Справжнім шедевром українського народного мистецтва є писанки, виготовлені з курячих, качиних, гусячих, а також страусиних яєць. Гончарі творчо переймали досвід вмілих прикарпатських майстринь і виготовляли оригінальні писанки з глини. Найдавніші глиняні писанки, розписані кольоровими емалями, з'явилися ще в часи Давньої Русі [12, с. 9—10]. З початку ХХ ст. такі предмети виробляли лише промисловим способом, тобто на фаянсових та фарфорових заводах і фабриках, де використовували найякіснішу глину — каолін (Києво-Межигірська фаянсова фабрика, фабрика Івана Левинського у Львові тощо). У творчість народних майстрів писанка почала входити десь із середини ХХ століття — мова про теракотові та майолікові писанки розміром у куряче яйце (Павлина Цвілик, Косів; Єфросинія Міщенко, Бубнівка). В кінці ХХ — на початку ХХІ ст. керамічні писанки почали виготовляти і деякі косівські майстри, які розписували їх орнаментальними та сюжетними композиціями (В. Швець, В. Гривінський, Л. Якібчук, А. Вахняк та інші). Писанки подружжя Чорних з традиційним для Косова білим тлом та ритованим геометрично-рослинним орнаментом. Одна з писанок декорована кількома хрестами грецького типу (М. Чорна, 2000)³, на інших бачимо образи Ісуса Христа та Богородиці з Дитям (О. Чорний, 2000). Інколи писанки містяться на невеликих підставках. Іл. 24.

У збірці кераміки Чорних окрему групу складає пластика малих форм. Так, у скульптурній компози-

³ Цю писанку Марія Чорна подарувала до фондів МЕХП (МЕ СК-1273. КВ 21811).

Іл. 22 а. О. Чорний. Свічник-ставник (фрагмент). 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 23. О., М. та М. Чорні. Різдвяний набір. 2013 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

ції «Марія з Ісусом» (О. Чорний, 2012) втілено образ Богородиці з Дитям, у розписі облачення якої бачимо мотиви природи. Поряд змодельована однабанна церковна споруда з хрестом на входних дверях. Чітко простежуємо різні за масштабом величини, м'якість пластичних ліній та контраст білих і кольорових наповнень.

В основі пластики «Пасічник» (О. Чорний, 2000) зображення самого бджоляра, бджілки в його руках та вулика, об'єднаних в одне ціле. Контурні лінії плавно переходять від одного елемента до іншого, а

Іл. 24. О. Чорний, М. Чорна. Писанки. 2000 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 25. М. Чорний. Музики. 2016 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

Іл. 26. О. Чорний. Вазон-баран. 2000 р., м. Косів Івано-Франківської обл.

постать чоловіка та інші складові композиції розписано типовим гуцульським орнаментом у традиційній гамі кольорів. В образі пасічника — представник гуцульського краю зі всіма характерними рисами обличчя й одягу (капелюх, сорочка, кептар). Емоційне звучання посилюють білі площини і брунатна покрівля вулика.

Скульптурна композиція «Роздуми» (М. Чорний, 2014) включає кілька геометричних форм (куля, конус), оригінально передано душевний стан замріяної дівчинки з квіткою, її асоціації та допитливий погляд. Скульптура вола відзначається плавними формами, а в його оздобленні основна роль відводиться зеленим патйокам (М. Чорний, 2013). Пластичністю образів та м'якою декоративністю приваблює композиція «Музики» — тут три оригінальні та динамічні фігури чоловіків «складено» з частин посуду (дзбан, ваза, миска, калач; М. Чорний, 2016). Іл. 25.

Характерними рисами гуцульської та покутської кераміки наділено вазон-баран — зооморфну посудину для квітів на чотирьох ніжках та горщиком на тулубі тварини. Таке формотворення як, зрештою, і розпис квітковими мотивами, надає виробові пластичної чіткості та декоративності. Іл. 26.

Отож, у статті проаналізовані традиційні й новаторські підходи двох поколінь родини Чорних у виготовленні та оздобленні керамічних виробів. Акцентується на особливостях форми та декору традиційної кераміки з різним функціональним призначенням, зокрема предметів інтер'єру: кахель, облицювальних плиток, настінних тарілок, ваз, декоративних пластів та панно, пластики малих форм тощо. У мистецтвознавчій характеристиці посуду наголошується на виробках, які використовували в календарній (Різдво, Великдень) та родинній (хрестини, весілля, похорон) обрядовості — це калачі й плесканки. Цікаво, що Чорні виготовляли навіть цілі набори святкового посуду, наприклад, різдвяного.

Окрему групу складають культові керамічні предмети, зокрема ікони, свічники (одинарні, двосвічники, трійці, ставники), кошки, писанки. В художньому аналізі виробів проводяться паралелі з традиційними аналогами в локальному та всеукраїнському контексті. Звертається увага на типові техніки оздоблення, зокрема риткування, ріжкування, подекуди зазначається застосування рельєфу та ажурі.

Отож майстри двох поколінь Чорних не лише продовжують традиції гончарства Гуцульщини та Покуття, а й творять нові форми та сюжети. Так, інноваційність їхньої творчості простежується у виготовленні торшера, столів, умивальника, свічника-ставника, оригінальних образів у пластиці. Знання гончарської спадщини, творче переосмислення, пошуки нових художніх прийомів є головними критеріями у творчості цієї славної родини.

Умовні скорочення

МЕХП — Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України

НМЛ — Національний музей у Львові ім. А. Шептицького

НЦНК «МІГ» — Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара»

1. МЕХП. ЕП 64744.
2. НМЛ. НМК 12072. НК 66.
3. НЦНК «МІГ». КН 2687. КС 412.
4. Данченко Л. Народна кераміка Наддніпрянщини / Л. Данченко. — Київ: Мистецтво, 1969. — 144 с.
5. Данченко Л. Народна кераміка Середнього Придніпров'я / Л. Данченко. — Київ: Мистецтво, 1974. — 192 с.
6. Домовий промисл рускій // Діло. — 1882. — 14 (26) квітня. — 4 с.
7. Івашків Г. Образи ангельського чину на українських глиняних виробх XV—XX століть / Галина Івашків // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник : у 2-х кн. — Львів : Логос, 2006. — Кн. II. — С. 567—573.
8. Івашків Г. Декор української народної кераміки XVI—першої половини XX століть / Галина Івашків. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. — 544 с. : іл.
9. Івашків Г. Збірка кераміки Петра Лінинського / Галина Івашків. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. — 280 с. : іл.
10. Івашків Г. Мальована кераміка Косова і Пістиня XIX — початку XX століть / Галина Івашків, Тарас Лозинський. — Львів : Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2012. — 408 с. : іл.
11. Івашків Г. Шевченкіана в українській кераміці XIX — початку XXI століття / Галина Івашків // Народознавчі зошити. — 2014. — № 6. — С. 1165—1188.
12. Макарова Т.И. Поливная керамика в Древней Руси / Т.И. Макарова. — Москва : Наука, 1972. — 20 с.
13. Моздир М.І. Українська народна дерев'яна скульптура / М.І. Моздир. — Київ : Наукова думка, 1980. — 192 с.
14. Олекса Бахматюк. Художня кераміка / упоряд. О. Чорний. — Косів, 2011. — 94 с.
15. Станкевич М. Українське художнє дерево XVI—XX ст. / Михайло Станкевич. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2002. — 480 с.
16. Франко І. Етнографічна виставка у Тернополі (1887 р.) / Іван Франко // Франко І. Зібрання творів : у 50-ти т. — Т. 46. — Кн. I. Історичні праці (1883—1890). — Київ : Наукова думка, 1985. — С. 469—479.
17. Katalog przedmiotów Wystawy etnograficznej w Kolołmy. — Lwów, 1880. — 16 s.
18. Wystawa Kraiowa Rolnicza i Przemysłowa // Organ Komitetu wystawy. — Lwów, 1877. — № 1. — 4 s.

Halyna Ivashkiv

CERAMICS OF TWO GENERATIONS OF CHORNYI'S FAMILY: TRADITIONS AND INNOVATIONS

The article deals with the artistic peculiarities of ceramic works of two generations of potters from Kosiv — Orest, Marija and Mykola Chorni. Their heritage consists of traditional (tiles, decorative tiles, jugs, jars, makitras, bowls, plates, vases) and innovative objects (floor lamp, floor candlestick, tables, and washbasin). The most distinct features of the decoration technique, coloring, typology, motives, and topics of painting have been analyzed.

Keywords: potter, ceramics, tradition, innovation, typology, artistic peculiarities.

Галына Івашків

КЕРАМІКА ДВУХ ПОКОЛЕНІЙ СЕМЬИ ЧОРНЫХ: ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО

Проанализированы художественные особенности керамических изделий двух поколений гончаров из Косова — Ореста, Марии и Мыколы Чорных. Их творчество — это традиционные (изразцы, облицовочные плитки, жбаны, кувшины, макитры, миски, тарелки, вазы) и инновационные (светильник-торшер, наземный светильник, столы, умывальник) предметы. Рассмотрены наиболее выразительные черты техник украшения, цветовой гаммы, типологии, мотивов и сюжетов росписи.

Ключевые слова: гончар, керамика, традиция, новаторство, типология, художественные особенности.